

Романовська, Д. Д., Мінтянська, Р. І. (2021). Особливості психологічного супроводу освітнього процесу в умовах пандемії COVID-19. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 1 (48), 365-370. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.365-370>

Романовська, Д. Д. (2022). Психологічна допомога у закладах освіти в період війни: запити, методики, алгоритми дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 1, 148-152. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.28>

Савінов Володимир Вікторович,

*м. н. с. лабораторії соціальної психології особистості,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
Київський плейбек-театр «Дежа вю плюс», керівник*
<https://orcid.org/0000-0001-5830-2333>

Соціально-психологічні ефекти плейбек-театру для закритих груп

Плейбек-театр, як практика розповіді та інсценізації особистих історій присутніх глядачів, зазвичай є камерним, тобто призначеним саме для малих груп і відбувається переважно в них. Звісно, бувають винятки, коли групи великі або надвеликі, тоді можна виділити умовну групу з глядачів, які розповіли б свої історії (оповідачів) – така група точно буде малою (7-10 розповідей та інсценізацій). І якщо плейбек-театр професійний, тобто «достатньо гарний», то розповіді цієї умовної групи будуть відображати зміст основних актуальних переживань всієї групи, якого б розміру вона не була.

Як у звичайному театрі, групи глядачів плейбек-театру часто є відкритими, коли незнайомі, окремі люди просто придбали квитки і прийшли на перформанс. Але бувають аудиторії у вигляді груп напіввідкритих чи напівзакритих, тимчасових чи постійних, природних чи штучних. Наприклад, група учасників конференції, в програмі якої виступає плейбек-театр, є попередньо сформованою і люди в ній вже більш чи менш знайомі та занурені у спільний дискурс, проблематику, тобто умовно є напіввідкритою. Група ВПО, які локально проживають на території бази відпочинку, у яких однаковий статус і багато спільних специфічних проблем, – є умовно напівзакритою. Група військовослужбовців, які проходять лікування та реабілітацію в одному шпиталі, живуть на одному поверсі, проходять деякі спільні процедури – напівзакрита і природна, але тимчасова. А група чинного військового підрозділу, особливо

якщо він не новий, а вже має певну історію спільної служби – і закрита, і постійна (хоча й протягом обмеженого часу). Природні групи є реально функціональними у суспільстві, з усіма їхнім різноманіттям статусів, ролей та стосунків (навчальний клас чи трудовий колектив), а спеціально створені – «штучні», де відібрані та зібрані люди зі схожими проблемами, інтересами, потребами (жертви насилля, родини загиблих, топ-менеджери, слухачі тимчасових курсів). Плейбек-театр виступає і працює для будь-якого типу груп.

Психологічні ефекти плейбек-театру достатньо досліджені й сформульовані стосовно змін в окремій особистості, що пов'язано передусім з переживаннями: 1) публічної актуалізації індивідуального наративу та 2) сприйняття його театралізації (Савінов, 2016, с. 290). Взагалі відомо, що плейбек-театр впливає не лише на окремих людей, а і на всю групу (Хоеш, 2012, с. 64). Сама місія плейбек-театру – об'єднувати людей, створюючи нові зв'язки, тобто його ефекти у формуванні нових груп також відомі: через зав'язування окремих стосунків та пошук спільного для більшості. А от якщо група вже сформована та закрита, тобто має і визначений склад учасників, і стосунки між ними, то їх вже нібито не треба об'єднувати, створювати нові зв'язки? Отже, поміркуємо про специфіку плейбек-театру для таких груп, особливості його впливу та можливі соціально-психологічні ефекти.

Так співзасновниця і дослідниця плейбек-театру Джо Салас зазначає, що для груп плейбек-театр «протягує пов'язуючі нитки» (Салас, 2009, с. 109) або... для вже створених, знайомих, у т. ч. для закритих груп театр «наочно відмічає вже існуючі внутрішньогрупові зв'язки» (там само). Основний наш теоретичний внутрішній концепт, пов'язаний з впливом плейбек-театру на групу, звучить як «нарративна ретикуляція» (Фох, 2015; Савінов, 2017), що буквально означає «мережування», «сіткування» наративів. Мається на увазі не просто проявлення і зникнення окремих розповідей, наче хвиль на морі, а виникнення їх певної мережі внаслідок участі групи у плейбек-театрі. З одного боку, відбувається створення точок дотику між окремими індивідуальними наративами (тобто життєвими світами), з іншого – їх розмиття, розм'якшення, розширення з «вузької шийки» власного бачення до тих нових меж, які стали доступними внаслідок оприлюднення та втілення, відголоску на сцені та в інших розповідях. Отже, «наочне відмічання зв'язків» не є просто позначенням. Співзасновник і теоретик плейбек-театру Джонатан Фокс через концепт нарративної ретикуляції має на увазі також і те, що зв'язки у цій мережі таки переконфігуруються, тобто дещо змінюються, а не просто оприявнюються. Це сприяє покращенню соціально-психологічного клімату групи, а також узгодженню протилежних тенденцій, індивідуалізації та спільності – призводить до більш глибокого єднання на основі неформально відрефлексованих цінностей.

У закритій групі люди більше знають одне одного. Як наприклад, сучасні поховання загиблих на фронті бійців по-різному сприймаються у великому місті і в маленькому селі, так і в закритих групах індивідуальна розповідь кожного учасника буде сприйматись ближче до себе, отримуючи більш особистісного забарвлення більшості присутніх, а отже, наповнена особистим співпереживанням, емпатією та/або, навпаки, – але все одно, ця розповідь більш детермінована інформацією про дану особу та історією стосунків з нею. Виходить, з одного боку, в закритій групі важче розговорити когось, очікуючи на «занадто» індивідуальний наратив, оскільки кожен озирється на присутність та думку кожного. З іншого боку, якщо знайти високий рівень довіри, психологічного розслаблення, то можна доторкнутися до самого «серця історії», як наприклад, описано у Ф. Хоеш, коли одна з учасниць довго обирала, яку саме історію розказати і раптом... «відчуття тепла пішло у неї по всьому тілу, потік видінь припинився, і вона відчула відкриття у своєму серці її» (Хоеш, 2012, с. 66). Далі вона розповіла найважливішу зі своїх історій, яка насправді її хвилює, хоча це і не було свідомим. Вочевидь атмосфера довіри і якась з попередніх історій підштовхнула її до свого найглибшого... Втілення тієї історії стало для неї найкращим подарунком... (там само, с. 67).

Закрита група може мати якесь спільне почуття. Наприклад, коли ми грали на Майдані під час Революції Гідності, то відчувалося, що всі знаходяться в афекті обурення владою, але в стані рішучості та натхнення. Важливо, що спільний афект люди підказують один одному, розуміють з півслова, не сперечаються, а доповнюють. Тоді виникає дилема, переривати і зберігати розповідь індивідуальною чи, можливо, слід дещо розширити зібрання матеріалу – вислухати та зіграти розповіді двох, а то й трьох-чотирьох людей в одній історії. Не варто руйнувати груповий ефект приналежності до групи, але і не занадто спиратись на ефект конформізму.

Якщо група має травму, то «стає психологічно закритою, не допускає у свій внутрішній світ «чужих» (Чорна, 2021, с. 10), тож треба звертати увагу на склад групи, наявність специфічної психологічної травми у її груповій ідентичності, будучи делікатними під час контакту і взагалі взаємодії з нею.

Ефект деіндивідуалізації (Чорна, 2021, с. 15), наприклад, також є викликом для плейбек-театру, адже ми намагаємося брати й розкривати індивідуальні історії, а в закритих групах вони стають більш деіндивідуалізованими, опосередкованими феноменами самої групи.

Коли на перформансі присутня сім'я і один з її членів розповідає історію, у якій згадується інший, то етичніше було б після цього запитати, чи не бажає друга сторона розповісти у «відповідь» своє бачення ситуації чи просто свою історію теж. У закритій групі вірогідність таких зв'язок вочевидь є

вищою, оскільки між багатьма людьми є безпосередні стосунки та спільні історії. Треба звертати увагу на це і помічати, а кого справді зачепила історія і чи не треба дати йому можливість теж висловитись далі у перформансі.

Для прикладу, коли в підрозділі ЗСУ вже встановлена формальна і неформальна ієрархія стосунків, то люди дослуховуються одне до одного, говорять нібито по черзі, кого більше поважають або повинні дослуховуватись. Під час плейбек-театру ця ієрархія пом'якшується, вирівнюється, ніби розчиняючись у спільному наративі. Люди підказують одне одному відповіді на озвучені проблеми чи запитання. Якщо панує якась домінуюча думка, то старожил може сказати свою антитезу – і тоді цей афект теж знаходить вихід.

Групова динаміка, яка вже є в закритій групі, вимагає її врахування. Адже ігнорувати дорівнює ризикувати, тому що наявність сталої групової динаміки може або допустити, або не допустити плейбек-театр до спільного інформаційного поля групи. Тобто може бути конкуренція світогляду вже сформованої групи та плейбек-команди. Оскільки театр теж є малою групою, то може «незримо йти запекла боротьба за оціночну позитивну виразність» (Чорна, 2022, с. 58) своєї групи. Тому важливо, наприклад, правильність самого запиту на виступ театру – він має бути від лідерів групи, а не просто від рядових її членів. Критичним для розкриття групи буде також встановлення довіри, почуття спільності, налаштування на співпрацю.

На перформансі «включаються послання і цінності, які можуть не співпадати, бути протилежними» (Дергач, 2018, с. 103), але у закритих групах це правило може спрацьовувати слабше, адже на них впливатиме вже встановлена система відносин, ролей та статусів закритої групи. Для цього, до речі, кондактор (ведучий) повинен не забувати про своє право вибору наступної історії, аналізувати стан глядачів та напрями виплітання червоної нитки історій. У зв'язку з цим, правда, виникає і дуже цікава перевага плейбек-театру перед методами психологічної роботи з окремими групами, яка полягає у можливості роботи з групою природною, тобто такою, як вона існує в реальності, а не наприклад, з виділеною окремою категорією учасників. Так, наприклад, булінг в класі зменшується завдяки плейбек-театру (Салас, 2017) не через опрацювання почуттів жертви, регуляцію дій агресорів, едукацію спостерігачів чи поради адміністраторам, а через роботу з цією закритою групою в цілому, коли одночасно присутні всі сторони, у яких підвищується внаслідок участі рівень емпатії, довіри та взаєморозуміння.

Висновки. Виступи плейбек-театру для закритих малих груп мають свою специфіку, яку варто враховувати. На етапі контакту критичним є встановлення довіри, опора на вже наявну групову динаміку та історію групи, аби вона не стала закритою ще й психологічно, замкненою на собі чи конкуруючою з групою театру. Це збільшує тривалість і делікатність першо-

го етапу взаємодії з такою групою – має бути більш тонке і тривале налаштування, аби здолати можливий опір і сприяти щирому співробітництву. Із закритості аудиторії витікають також деіндивідуалізація, наслідування, конформізм та всі інші соціально-психологічні ефекти, як треба враховувати, творчо поєднуючи з принципами, етапами та завданнями плейбек-театру.

Основним ефектом плейбек-театру для закритої групи є не виникнення чи встановлення нових, а унаочнення вже існуючих внутрішньогрупових зв'язків та стосунків, що призводить до їхньої переконфігурації (нарративної ретикуляції) в напрямку більшого врахування переживань окремих членів групи, розуміння та прийняття мотивів поведінки, гуманізації, покращення соціально-психологічного клімату загалом, а також єднання на основі неформально відрефлексованих цінностей.

Література

Дергач, М. А. (2018). Плейбек-театр як метод нарративного конструювання ідентичності особистості. У Л. О. Калмикова (Відп. ред.). *Психолінгвістика в сучасному світі – 2018 : Абстракти XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 25–26 жовтня 2018 року)*, (с. 101-104). Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Савінов, В. В. (2017). Концепт «нарративної ретикуляції» як соціально-психологічного ефекту плейбек-театру. У А. П. Чуприков, Л. А. Найдьонова, О. Л. Вознесенська, О. М. Скнар (Ред.). *Простір арттерапії: можливості інтеграції : матер. XIV Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–25 лютого 2017 р.)*, (с. 90-95). К.: Золоті ворота. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706098/>.

Савінов, В. В. (2016). Практики плейбек-театру як способу особистісного життєконструювання: підрозділ 4.2. У Т. М. Титаренко (Ред.). *Психологія життєтворення особистості в сучасному світі: монографія; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології*, (с. 273-290). К.: Міленіум.. Частина URL: <https://lib.iitta.gov.ua/705047/>.

Салас, Джо (2009). *Играем реальную жизнь в Плейбек-театре*; пер. с англ. М. Ю. Кривченко. М.: Когито-Центр.

Салас, Джо (2017). Плейбек-театр встает на защиту детей, ставших жертвами буллинга в школе; пер. с англ. И. Хрустальной. URL: <https://playbacktheatreflects.net/2017/07/24/standing-up-playback-theatre-and-school-bullying-by-jo-salas/>.

Хоеш, Ф. (2012). Красная нить: рассказывание историй как процесс исцеления. В *Психодрама и современная психотерапия*, № 1-2, 64-81.

Чорна, Л. Г. (2022). Війна як форма вияву екстремальних міжгрупових відносин. У Горностай, П. П., & Чорна, Л. Г. (Ред.). *Міжгрупова взаємодія в умовах війни: ідентичності, картини світу, долання травми: матеріали круглого столу* (Київ, 9 червня 2022 р.); Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології, Асоціація політичних психологів України, (с. 56-62). К.: Талком. URL: <http://gorn.kiev.ua/group/Intergroup-Interaction-in-War-Time.pdf>.

Чорна, Л. Г. (ред.), Горностай, П. П., Яремчук, О. В., Вус, В. І., Коробанова, О. Л., Плетка, О. Т. (2021). *Проблемна взаємодія в групах: феноменологія, чинники, профілактика*: монографія; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД. URL: <http://gorn.kiev.ua/group/MonGroup2021.pdf>.

Fox, J. (2015) On Narrative Reticulation [Electronic resource]. Published in Internet 2015.07.07. URL: <https://playbacktheatrenetwork.org/narrative-reticulation-jonathan-fox/>.

Цитування ДСТУ 8302:2015.

Савінов В. В. Соціально-психологічні ефекти плейбек-театру для закритих груп. *Актуальні проблеми психології малих груп в умовах війни та повоєнного часу* : матеріали наук. конф. (Київ, 16 травня 2023 р.) [Електронний ресурс] / за наук. ред. П. П. Горностая, Л. Г. Чорної ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології, Асоціація політичних психологів України, ПВНЗ «Європейський університет». Київ : Талком, 2023. С. 77–82.

Цитування АРА.

Савінов, В. В. (2023). Соціально-психологічні ефекти плейбек-театру для закритих груп. У Горностай, П. П., & Чорна, Л. Г. (Наук. ред.). *Актуальні проблеми психології малих груп в умовах війни та повоєнного часу* : матеріали наук. конф. (Київ, 16 травня 2023 р.). Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології, Асоціація політичних психологів України, ПВНЗ «Європейський університет». Київ : Талком, с. 77-82.